

TÖRTÉNETI DOLGOZATOK

A GAZDASÁGI CÍMTÁRAK FORRÁSÉRTÉKE

SZULOVSZKY JÁNOS

A gazdasági címtárak Magyarországon a XIX. század utolsó harmadától kezdve jelentek meg. Egyik legelső reprezentánsuk, a *Jekelfalussy József* által 1892-ben közreadott Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke, anyaga az 1890-es népszámlálás adatainak a felhasználásával készült el. Az OTKA támogatásával 1996 és 1999 között sor került e páratlan forrásértékű munka számítógépes rögzítésére.) A forrás felhasználásával sokrétű elemzések (foglalkozásstatistikai, települések hierarchiájára, a társadalom ún. realizált igényvilágára, a foglalkozások városi topográfiájára vonatkozó vizsgálatok, személy- és helynévkutatás, társadalomtörténeti, család- és helytörténeti kutatások) váltak lehetővé.

A gazdag forrásanyag – a tervek szerint – majd az interneten is elérhető lesz.

TÁRGYSZÓ: Címtárak. Társadalom- és gazdaságtörténet.

A kibontakozó tőkés viszonyokkal Magyarországon is együtt járt egy új kiadványtípus, a gazdasági címtárak megjelenése.¹ E „műfaj” kötetei közül különösen értékesek a *Jekelfalussy József* által 1885-ben és 1892-ben közreadott kötetek.² Nemcsak azért méltók figyelemre, mert a legkorábbiak közé tartoznak, hanem adataik reprezentatív jellege miatt is. Noha e vastag kötetek hatalmas információmennyiséget rejtenek magukban, mind ez ideig a különféle tudományok művelői ezeket voltaképpen teljesen kiaknázatlan

¹ Ismertetjük külön tanulmány tárgya lehet. Az előzménynek tekinthető tiszti címtárak, „schematismusok” hazai múltjáról lásd: *Fallenbüchl Zoltán* (1977): A tiszticímtárak története Magyarországon. *Történeti Statisztikai Tanulmányok*, 3. Budapest. 305–324. old. A gazdacímtárakról jó nemzetközi áttekintést ad *Eddie, M. Scott* (1997): A földtulajdoni címtárak mint a gazdaságtörténeti kutatás forrásai. In: *Hanák Péter* (szerk.), *Hid a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára*. Pécs. 331–341. old.

² *Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke*. A legutóbbi iparstatistikai főlvételek hivatalos adatai alapján az Orsz. M. Kir. Statisztikai Hivatal felülrörkődése alatt szerkesztette *dr. Jekelfalussy József* m. kir. miniszteri titkár. Budapest. 1885. VIII, 1597. old. (a továbbiakban: *Címtár*; 1885); *Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke*. A nagyméltóságú magy. kir. kereskedelemügyi miniszter úr rendeletéből a legutóbbi népszámlálás adatai alapján szerkeszté *dr. Jekelfalussy József* miniszteri tanácsos, az Orsz. M. Kir. Statisztikai Hivatal igazgatója, a M. Tud. Akadémia I. tagja stb. Budapest. 1892. XLVI. 2435, CIV. old. (a továbbiakban: *Címtár*; 1892); *Körmendi Gábor – Papi Bea*; 1989): *Jekelfalussy József (1849-1901) műveinek válogatott bibliográfiája*. KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Budapest. 14. oldalán 014 tételle felsorolja az 1885-ös javított kiadását is: »*Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke = Namens- und Wohnungs-Verzeichniss Gewerbe- und Handeltreibenden Ungarns...* / hivatalos adatok alapján szerk. Jekelfalussy József. - Bőv. kiad. - Budapest.: 1887. LXXXVI, 1654. p.«, ám ennek nincs nyoma a KSH könyvtárában, sem a nagyobb könyvtárakban, de még az Országos Széchényi Könyvtár központi katalógusában sem. Még az 1892. évi *Címtár* előszava sem utal rá. Noha a KSH könyvtárosa, *Findura Imre* mind az 1885. évi, mind az 1892. évi kötetet feltünteti a Hivatal 1895-ig megjelent kiadványainak jegyzékében, e bővített 1887. évi kiadásról ő sem tud.

nul hagyták. Ahogy a társadalom- és gazdaságtörténeti, gazdaságföldrajzi munkák sem merítettek belőle, úgy a helytörténeti, néprajzi és ipartörténeti feldolgozások számára is teljesen ismeretlenek.³ A mellőzésben bizonyára nemcsak az játszik szerepet, hogy könyvészeti ritkaságok, hanem az is, hogy a címtárak adatai publikált formájukban meglehetősen nehezen kezelhetők. Az OTKA által 1996 és 1999 között támogatott (F 020745 számú) kutatási programmal mindkét probléma orvoslására vállalkoztam: az adatok számítógépes rögzítés után való rendszerezésére és nyomdai megjelenéshez való előkészítésére, valamint az anyag értelmezésére is.

E címtárak a magyar iparstatistika kialakulása idején készültek. Mint ismeretes, az 1870. évi első próbálkozást egy évtized múltán követte egy alaposabban előkészített felmérés.⁴ Ennek adatfelvételi lapjai alapján állította össze 1885-ben a „Magyarország iparosainak és kereskedőinek czim és lakjegyzéke” c. kötetét az Orsz. M. Kir. Statisztikai Hivatal elnöki osztályának vezetője. Ebben gyakorlati megfontolások vezették, amelyeket a következőkben foglalt össze.

„Hazánk és a külföld gyárosai, kereskedői és iparosai, nemkülönben azon hatóságok és testületek, melyek a nevezett osztályok érdekeit és ügyeit képviselni s intézni hivatva vannak, mindeddig nélkülöztek oly kézikönyvet, mely hiteles és megbízható adatok alapján a magyar korona országainak összes iparosait és kereskedőit, nevük, czégük, szakuk és lakhelyük szerint feltüntetné és az illetőknek úgy megrendelések, mint áruminták vagy egyéb küldemények s érintkezések alkalmából megbízható utmutatóul szolgálna.

(...) A munka gyakorlati használhatóságát tartva szem előtt, lehetőleg arra törekedtem, hogy világos, áttekinthető felosztás és berendezés megkönnyítse kezelhetését, és hogy a mű minél szélesebb körben terjedhessen, a magyar szöveg mellé német és francia nyelvűt is alkalmaztam: mi által a munka a külföld által is használható lesz.”

A szerkesztő magabiztosan azt állította, hogy: „...oly munkát nyújthatok, mely teljes mértékben bírja az ily művek három főkellékét, hogy t.i. az adatok: újak, teljesek és megbízhatók legyenek”. (*Címtár*; 1885. III.)

A tapasztalat azonban megmutatta, hogy ez nem sikerült maradéktalanul. *Baross Gábor* kereskedelemügyi miniszter az iparkamaráknak küldött, 1891. január elején kelt leirata okkal panaszolta, hogy mind az 1880-ban végrehajtott népszámlálásnak a kereskedeésre és az ipart üzökre vonatkozó adatai, mind pedig az emiatt az 1884. december 31-i állapot szerinti újból összeírt iparstatisztikai adatok nem pontosak, „...különösen az ipari és kereskedelmi személyzetekre vonatkozó adatok bizonyultak szerfölött hiányosoknak”.⁵ Így tehát az 1885. évi címtár sem volt teljes.

Eddig még nem lehetett kideríteni, hogy Jekelfalussyt ösztönözte-e valamilyen külső indíték a címjegyzék elkészítésére, vagy sem. Nehéz azonban elképzelni, hogy nem állt mögötte semmilyen politikai akarat, kormányzati háttértámogatás, s egyszerű magánkezdemenyezés volt egy olyan nagyszabású munka, amelyhez a szerkesztő a Statisztikai Hivatal által – vagyis végső soron állami pénzen – összegyűjtött adatokat használt fel. Ezzel

³ Lásd például: *Domonkos Ottó – Nagybáky Péter* (szerk.) (1992): *Magyarország kézművesipartörténetének válogatott bibliográfiája*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.

⁴ A főbb országos, illetve törvényhatósági szintű eredményeinek közreadása: *Magyarország iparstatistikája 1885-ben*. Összeállította dr. *Jekelfalussy József*. Orsz. Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, Budapest. 1886. 193. old.

⁵ *A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara iratai*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, IX. 201. 1891.

szemben az 1892. évi kötetnek már az alcíme is tartalmazza, s az előszava is azzal kezdődik, hogy a kereskedelemügyi miniszter kezdeményezte közreadását.

A Címtár ugyanis messzemenően illeszkedett Baross Gábor gazdaságpolitikai koncepciójába, aki egyébként már képviselő korában is az ország pontos megismerésének az eszközét látta a Statisztikai Hivatal tevékenységében.⁶ Baross tisztában volt vele, hogy a pontatlan adatok megnehezítik a kormányzati munkát. Éppen ezért kereskedelmi miniszterként egyik első teendője volt az Országos Statisztikai Tanács újjászervezése.⁷ Jóllehet, újra és újra nyomást próbáltak rá gyakorolni a kereskedelmi és iparkamarák, hogy könnyítsen a statisztikakészítési terheiken, ám mindig hajthatatlan maradt, s hangsúlyozta, hogy ez multhatatlanul szükséges a helyes gazdasági döntéshozatalhoz. Baross határozott tervekkel rendelkezett arra nézve is, hogy a Statisztikai Hivatal hogyan újítsa meg kiadványait,⁸ s elgondolásában az 1890-i népszámlálás kötetei, az 1892. évi Helységnévtár, illetve a Címtár egymást kölcsönösen kiegészítő publikációk voltak.⁹

A korábbi címtár fogyatékoságait részben már az 1890-es népszétség-összeírás, részben pedig a feldolgozás során igyekeztek kiküszöbölni. Jekelfalussy – aki időközben átvette a Statisztikai Hivatal igazgatását – a Hivatal saját információi mellett a pénzügyi és földművelésügyi minisztériumok, a bányakapitányságok és a kereskedelmi és iparkamarák adatait is összegyűjtette. Az új, a korábnál jóval terjedelmesebb címtár kéziratát 1892 októberében zárta le. Előszavában maga is elismerte a korábbi kötet gyengéit:

„...a mily kimerítőnek látszik ez az adathalmaz, ép oly lelkiismeretes és szakavatott munkálkodást igényelt a felmerült hézagok pótlása; mert míg egyrészt a jelenlegi polgári népszétség megállapítása céljából készült népszámlálási felvételek az ipari és kereskedelmi cégek és azok üzleti telepeire, valamint a kereskedelem és gyáripár különlegességeire igen kevésé lehettek tekintettel, addig más részről az iparkamarai jelentések is csak a 100 frtnál magasabb kereseti adót fizetők névsorát nyújtják. A kisipartól a gyáripárig emelkedő cégek egész sora szorult tehát pótlólagos beiktatásra, mit némely forrásművek használata, de legkivált a kereskedelmi múzeum tudakozó irodájának szives közreműködése mellett sikerült elérnem annyira, hogy a »Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke« című kézikönyv jelenleg új, teljes és megbízható adatokat tartalmaz”. (*Címtár*; 1892. IV. old.)

A kötetek a szűkebben vett Magyarország mellett a társországként évszázadokon át a Magyar Koronához tartozó Horvátország adatait is tartalmazzák, s az egyes kereskedelmi és iparágakon belül a községek betűrendjében adják meg az önálló vállalkozók neveit. Az

⁶ Amikor 1880 júniusában a képviselőház elé került az 1880. évi állapotokat számba vevő népszámlálás ügye, hathatósan védte meg a javaslatot *Mocsáry Lajossal* szemben, aki ezt főléleges kiadásnak tartotta. Baross rámutatott: „...a népszámlálás fontosságát minden nemzet elismerte, ... nemcsak annak tudományos jelentősége iránti tekintetnél fogva, hanem azon fontosságánál fogva is, melylyel az az adminisztratív oldaláról nézve bír”. Lásd *1878-81. évi Irományok*, 718. sz., XVI. köt. 94–96. old.

⁷ 1890. január 18-án életbe lépett a Baross-féle, „Az országos statisztikai tanács ügyköre és ügyviteli szabályzata”.

⁸ „A kereskedelemügyi miniszter úr ő nagyméltóságának elhatározása folytán a statisztikai kiadványok szerkesztése jövőre egészen új alapon történik.” Lásd: *Jekelfalussy József* (1893): Előszó. A Magyar Korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. c. kötetben. I. rész. Általános népleírás. *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új folyam, I. köt. V. old. Jekelfalussy-nak taktikusabb volt átszervezéseit „miniszteri fedezettel” végrehajtatni; bár éppúgy elképzelhető ez az egész Baross diktátumának is. Baross még olyan részletekbe is beleszólt, hogy például milyen legyen a foglalkozások nomenklatúrája. Lásd: *Körösi József – Thirring Gusztáv* (szerk.) (1898): *Budapest főváros az 1891-ik évben. A népleírás és a népszámlálás eredményei*. III. köt. Budapest, 193–194. old. (Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának Közleményei, 25/3.)

⁹ A »*Magyar Statisztikai Közlemények*« új sorozatát az 1890. december 31-iki állapot szerint végrehajtott nagy népszámlálás eredményeinek közlése nyitja meg. Az első rész az *általános népleírásra* vonatkozó adatokat foglalja magában. A munka második részét a foglalkozási statisztika képezi. Az Iparosok és kereskedők címtára több mint 300 ív terjedelmével 1892. október havában jelent meg.

újabb címtár a korábbi felépítésétől annyiban tért el, hogy külön egységként kiemelte Budapestet is. Így már nem három, hanem négy részből tevődött össze: I. A szorosabban vett Magyarország (a főváros nélkül), II. Budapest, III. Fiume és IV. Horvát-Szlavónország. Új vonás volt az is, hogy a tárgymutatót, illetve az oldalak fejléceit, valamint a foglalkozásneveket a magyar mellett nemcsak francia és német, hanem horvát nyelven is megadta. A horvát-szlavónországi anyagot egyébként ezúttal is a zágrábi statisztikai hivatalban dolgozták fel. Az utóbb megjelent címtár nemcsak adatainak teljessége tekintetében múlja fölül a korábbi kiadást, hanem azzal is többet nyújt, hogy csillaggal megjelölte azokat a cégeket, amelyek húsznál több alkalmazottal dolgoztak, valamint a törvényhatósági jogú városoknál az iparúzők nevén túl (csekély kivételtől eltekintve) megadja a pontos címet is. Így tehát alapvetően ezt érdemes a további kutatásoknál felhasználni, az 1885-ös adatait legfeljebb finomabb mikrovizsgálatoknál célszerű elővenni. Mindkét kötet kortörténeti értékét növelik az azon cégekről közölt további tájékoztató adatok és reklámanyagok, amelyek készek voltak a bővebb propagandára is áldozni. (Ezt *Eckstein Bernát* hirdetési irodáján keresztül teheték meg. Ez az anyag különösen a későbbi kötetben gazdag.)

Az 1892. évi kiadás adatainak rendje a következő: foglalkozás, foglalkozási alcsoport, a település neve, utolsó posta, megye, személynév.

A törvényhatósági jogú, illetve szabad királyi városok, valamint Budapest székesfőváros és Fiume esetében ez némileg módosult: foglalkozás, foglalkozási alcsoport, a település neve, a település státusa, személynév, utca, házszám. Mindezeket az adatbázisba gépelés során a következőképpen egységesítettem: foglalkozás, foglalkozási alcsoport, a település neve, utolsó posta, a település státusa, személynév, utca, házszám, megjegyzés.

Egy tíz évvel ezelőtti előadásában *Faragó Tamás* a következő megállapítást tette: „A népszámlálások a falusi ipar legjobb és legfontosabb forrásai az iparosok létszámára, ágazati struktúrájára vonatkozóan a 19. század közepe – első világháború kitérése közötti időszakban. Természetesen léteztek és léteznek más forrástípusok is a kisiparra, kézműiparra vonatkozóan; talán elég, ha felsorolásszerűen jelzem őket: iparstatisztikai felvételek (1874, 1884), a kereskedelmi és iparkamarák 1850 után készült kiadványai, az ipar-területek statisztikái (részben az előbbieik évkönyveiben, részben az országos statisztikai hivatal évkönyveiben publikálva), a pénzügyminisztérium szervei által készített adóstatisztikák és különböző, egy-egy ágazatra, iparoscsoportra vonatkozó egyedi felvételek: háziipari statisztikák (1883), cigányösszeírás (1893), malomipari statisztikák az 1863., 1873., 1894. és 1906. évekből. Ide sorolhatók továbbá a kormány egyes elmaradott területek felsegítésére vonatkozó gazdasági akcióiról, valamint a különböző háziipari tanfolyamokról készült jelentései, és a sort valószínűleg tovább lehetne folytatni. Tény viszont az, hogy ha a népszámlálási adatokat az utóbb jelzett közlésekkel összehasonlítjuk, akkor az adott terület és időpont vonatkozásában mindig a népszámlálás adata a nagyobb és a pontosabb”.¹⁰ Tanulságos és sokatmondó, hogy e részletező felsorolásban az egyébként igen széleskörűen tájékozott, rendkívül alapos forrásismerettel rendelkező szerző még csak meg sem említi a gazdasági címtárakat. Ezzel nincs egyedül. Jóllehet, akadnak olyan kutatók (ha nem is sokan), akik egy-egy adatot felhasználnak ebből a fajta kútfőből is, a többség azonban – még ha munkájában hasznosíthatná is – olybá tűnik, nem is ismeri ezt

¹⁰ *Faragó Tamás* (1991): Népszámlálási adatok a falusi iparról (1857–1910). In: *Nagybáky Péter – Németh Gábor* (szerk.), *VII. Kézművesipartörténeti Szimpózium*. Veszprém, 1990. november 12-14. MTA VEAB, Veszprém. 13. old.

a forráscsoportot. Mindenesetre a gazdacímtárakat leszámítva¹¹ tudományos figyelem nem igazán irányult ezekre. Ennek tulajdonítható, hogy noha alapvetően igaz Faragó Tamás idézett megállapítása, mégis sommásabb a kelleténél: ugyanis Jekelfalussy 1892-ben kiadott címtára felveszi a versenyt a népszámlálási kötetekkel. Nemcsak azért, mert a címtár a népszámlálási adatok felhasználásával készült, hanem mert általa a számok nevesíthetők is. Ez nem egyszerűen a mikrotörténelem aspektusa miatt fontos – amelynél a nevek, az egyének szintje felértékelődött –, és nem is csak azért, mert lehetővé teszi a többszakis vállalkozók feltérképezését, hanem mert kellő figyelemmel jól kiszűrhetők a foglalkozási nómenklátúra azon „megoldásai”, mint például a sachter besorolása a mészárosok közé. Mindezen túl a nevek egyúttal kitágítják e forrástípus tudományos felhasználói körét a nyelvészeti stúdiumok irányába is: ilyen nagyságrendű, több százezres minta alapján nemcsak Magyarországon nem történt névtani elemzés, hanem ez még nemzetközi viszonylatban is fölöttébb ritka.

Elemzési lehetőségek: a foglalkozásstatisztika, a települések hierarchiája és a falusi társadalom igényvilága

Amikor a Jekelfalussy-féle címtárak feldolgozására vállalkoztam, nem egy általam előre meghatározott témához kerestem forrást, hanem egy eddig feltáratlan forrás minél sokrétűbb kiaknázását tűztem ki célul. Eredetileg kétszintű munkát terveztem:

- 1 az adatállományból minden településre lebontott, részletes foglalkozásstatisztika összeállítását,
2. az előbbi alapján a települések hierarchiájának a feltérképezését.

Menetközben, az egyes foglalkozások területi szerkezetének a vizsgálatokor – amelyet eleinte csak a településhierarchia egy-egy rétege elemzésének szántam – felsejlett azonban egy újabb elemzési szint is, amelyet talán nevezhetnénk

3. a társadalom realizált igényvilága feltárásának.

1. Viszonylag a legegyszerűbb, ám mégsem problémamentes feladat a településekre lebontott foglalkozásstatisztika elkészítése. Ez több tudományág számára szolgál kiindulópontul, s szinte minden további vizsgálódáshoz szükséges. Összeállítása során az 1890. évi népszámlálás beosztásához célszerű igazodni, hiszen a népszámlálás és a címtár voltaképpen kölcsönösen kiegészítik egymást. Sajátos módon azonban, noha egyidőben rendelték el megszerkesztésüket, s ugyanabban a hivatalban egyidejűleg folytak munkálataik, mégsem teljesen egyforma a beosztásuk, a címtáré árnyaltabb. Az eltérés különösen szembeötlő a bányászat és kohászat közzétételében (lásd a mellékletet). Ahol szükséges volt, az árnyaltság megőrzése érdekében a népszámlálás nómenklatúráját tovább finomítottam oly módon, hogy még összevethető legyen a népszámlálás publikált foglalkozásstatisztikájának adataival.

¹¹ E címtárak feldolgozását Magyarországon Puskás Julianna kezdte meg, s a munkálatokba később mások is bekapcsolódtak. Lásd például: Puskás Julianna – Eddie, Scott – Láné Margit (1977): Adatbázis az 1911. évi Gazdacímtár adataiból a gazdaság- és társadalomtörténeti kutatások számára. (A számítógépes adatfeldolgozás tapasztalataiból). *Történelmi Szemle*, 20. évf. 2. sz. 315–328. old.; Eddie, Scott M. – Hutterer Ingrid – Székely Iván (1990): Fél évszázad birtokviszonyai. Változások a trianoni Magyarország területén, 1893–1935. *Történelmi Szemle*, 32. évf. 3–4. sz. 301–357. old.

2. A társadalom- és gazdaságtörténeti, településföldrajzi feldolgozások a történeti Magyarország településállománya feltárásakor¹² szinte kivétel nélkül a hierarchikus csúcsot képező, csupán 1-2 százaléknyi (funkcionális) városállományt veszik tüzetesebb vizsgálat alá, s a döntő többséget kitevő többi helységet többnyire csak egy-egy vonzáskörzet elemeiként veszik számításba. Az általam szorgalmazott elemző munka révén – bár ugyancsak feltérképezhető a települések hierarchiája, s azon belül a városállomány – strukturáltabb képet kapunk a többi település helyzetéről, viszonyrendszeréről is. A városiasodást nem egyszerűen a központi helyfunkciók megléte vagy hiánya dichotómiájában szemlélem, hanem úgy tekintek a városra, mint a társadalmi munkamegosztás gócpontjára, ahol a legerőteljesebben megmutatkozik a foglalkozások differenciáltsága, amelyből kimutatható az ott lakók igénye egyes sajátos szükségletek, szolgáltatások iránt. E megközelítés létjogosultságát az eddigi eredményeim igazolják: noha lényeges vonásaiban egybeesett az általam rajzolt kép a szakirodaloméval (itt az időmetszetet tekintve elsősorban *Beluszky Pál* és *Gál Zoltán* századfordulót érintő kutatásairól van szó), azonban olyan fejlettebb térségeket vagy egyéb jelenségeket is képes volt felderíteni, amelyek a más megközelítések előtt rejtve maradtak.

Az elmondottak természetesen nem kívánják kétségbe vonni a központi helyfunkciók „lajstromozásán” alapuló kutatásokat. Nyilvánvaló, ha csupán a termelő foglalkozásokat vizsgáljuk – s a Jekelfalussy-féle címtár voltaképpen csak ezekről közöl információkat –, és például nem vesszük figyelembe a szellemi szférát, nem tudjuk a történeti valóság összes dimenzióját megragadni. Úgy vélem, e különböző megközelítések kölcsönösen kiegészítik egymást. Éppen ezért célszerű volna, ha ugyanabban az évmetszetben például *Beluszky* szempontjai szerint is megrajzolnánk a települések hierarchiáját. Ehhez azonban nem áll rendelkezésre kellő részletességű forrás. Ugyan az 1892. évi Helységnévtárban az élet jó néhány területén (például *igazságügy*: kir. ítélő tábla, törvényszék, járásbíróház; *pénzügy*: pénzügyigazgatósági, adóhivatali és pénzügyőrségi központok; *had- és belügy*: törzs-, szárny- és szakaszparancsnokságok telephelyei) megadja azokat a településeket, amelyek az adott vonatkozásban valamilyen szinten székhelynek számítanak, azonban nem tartalmazza a teljes intézményhálózat adatait: az egészségügy területéről csak a gyógyszertárak számadatait adja meg (amely egyébként megtalálható a Jekelfalussy-címtárban is), és igen hézagok az oktatás szférájáról közöltek is. E hiányosságokat sajnos az egykorú tiszti és udvari címtár segítségével sem lehet maradéktalanul kiegészíteni.

3. A társadalom realizált igényvilága igény feltérképezésénél a kiindulópont egy nagyon egyszerű, s alapjában véve magától értetődő tételre alapul: ha egy foglalkozás tartósan fellelhető egy településen, az azt jelzi, hogy ott, illetve vonzáskörzetében fizetőképes gazdasági kereslet vagy társadalmi–kulturális szükséglet mutatkozik iránta. Azaz indirekt módon ezáltal feltérképezhető a társadalom mentális struktúrájának, igényvilágának egy jelentős területe. Ugyanis e megközelítés csak a realizált, azaz fizetőképes kereslet folytán kielégített igények feltárására használható. Nyilvánvaló, hogy a teljes igényvilág felkutatására más források és módszerek alkalmazása is szükséges. Mivel azonban a korábbi korokra vonatkozóan a kutatás kútforrása, lehetőségei beszűkültek, ez módszerünk értékét jelentősen növeli.

¹² Ennek problematikáját, s a fontosabb kutatásokat jól összefoglalja *Kövér György* (1998): Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig. In: *Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest. 48–64. old.

Alapfeltétel, hogy rendelkezünk egy nagyobb térség valamennyi településére vonatkozó, a szakmákat a lehető legrészletesebb bontásban feltüntető foglalkozásstatisztikai adatokkal. A városok (vagyis a településhierarchia felső csoportjainak) sajátos jellege miatt célszerű az ilyen irányú kutatásokat az első lépésben a falusi társadalomra leszűkíteni, s majd csak ennek elemzése során tekintettel lenni az előbbiekre (lásd vonzaskörzet-jelenség).

E megközelítésnél alapvető követelmény az egyes foglalkozások feladatkörének pontos megállapítása, hiszen csak így lehet egyértelműen meghatározni azt, hogy milyen igények kielégítésére szolgálnak.¹³ Ebben támpontot nyújt a korabeli gazdasági irodalom, s különösen hasznos információkkal szolgál a kereskedelmi és iparkamarák anyaga, éves jelentéseiket a XIX. század utolsó harmadától rendszerint nyomtatott formában is közreadták. Mivel a gazdasági életben nem kristálytisza és homogén képletek találhatók, ezért amennyire lehetőség van rá, érdemes az egyes vállalkozások szintjén is tisztázni a profilt. Ebben gyakran segítséget adnak a címtárakban közölt tájékoztató adatok és hirdetések. Egyáltalán nem mellékes megfontolás az, hogy a számszerű adatok lehetőség szerint nevesíthetők legyenek.¹⁴ A következő fázis az egyes mesterségek területi megoszlásának térképre vetítése. Ehhez napjainkban már különböző térinformatikai szoftverek is rendelkezésre állnak, amelyek közvetlenül lehetővé teszik a kialakított adatbázis összekapcsolását a kiválasztott térképező programmal.¹⁵ Az egyes szakmák területi jelenléte gyakran nagy szélsőségek között ingadozik. A lehetséges okok között elsőrendűen fontos szerepet játszhatnak az etnokulturális sajátosságok. Éppen ezért meg kell vizsgálni a települések szintjén a tapasztalt jelenség és az anyanyelvi–etnikai, illetve a felekezeti megoszlás közötti lehetséges összefüggéseket. De ezen túlmenően kívánatos további demográfiai információkat is bevonni a kutatásokba. Itt főként a migrációs adatok fontosak, mivel – különösen, ha ez csoportosan, tömbszerűen történt – az időközben betelepülők magukkal hozott szokás- és értékvilága jelentősen módosíthatja a képet. (Olykor a bevándorlási tényezőt történeti mélységben, egy-két évszázadra visszamenően is szükséges kutatni.) Mivel a különböző státusú csoportoknak eltérő az igényviláguk, célszerű a társadalmi rétegződésre és a gazdasági potenciálra vonatkozó adatokkal is kiegészíteni adatbázisunkat.

Egy foglalkozás elterjedtségét két arány mutatja a legmarkánsabban: egyrészt, hogy egy adott térségben a települések hány százalékában található meg, másrészt, hogy egy iparüzőre mennyi lakos jut. Jóllehet, mindkét aspektus jól mutatja a történeti valóság egy-egy lényeges elemét, s így alkalmas figyelemre méltó jelenségek föltárására, de szükségesegek további finomítások is. Ugyanis az első megközelítés a társadalmi, az utóbbi pedig a térbeli vetület mellőzése miatt torzíthat. Az árnyaltabb kép érdekében érdemes a kettőt kombinálni. Ennek során az ún. igényszintszorzat megállapításakor az összevethetőség, a

¹³ Itt jegyzem meg, hogy azon vállalkozások csoportját, amelyek elsősorban valamilyen gazdaságföldrajzi sajátosságnak köszönhetik létüket (például bányák), indokolt különválasztani.

¹⁴ A foglalkozásstatisztika által közölt számszerű adatok konkrét cégekkel való megfeleltethetőségének fontosságát jól szemlélteti a következő példa. Az 1892. évi iparos- és kereskedőcímtár feldolgozása során azt tapasztaltam, hogy feltűnően sok mészáros található Magyarország északkeleti részén. Amikor az e foglalkozást űzők neveit is megvizsgáltam, feltűnt, hogy zömük sajátosan zsidó nevet visel. Mivel a szóban forgó terület ekkor jellegzetesen ortodox közösségek által lakott rész volt, ez alapján valószínűsíthető, hogy esetükben egy alapvetően rituális foglalkozást, a sachtert a foglalkozási nomenklatúra besorolta a mészárosok közé.

¹⁵ A fontosabb lehetőségeket áttekinti: *Faluvégi Albert* (1996): A térinformatika alkalmazása a statisztikai munkában. *Statisztikai Szemle*, 74. évf. 2. sz. 135–142. old.; *Sebők László* (1999): Regionális változások vizsgálata térinformatikai rendszerek segítségével. Példák a Kárpát-medencéből. In: *Bárdi Nándor* (szerk.), *Globalizáció és nemzetépítés*. Teleki László Alapítvány, Budapest. 249–262. old. A Jekelfalussy-féle címtár térképes feldolgozása MapInfo szoftverrel történik.

közös nevező érdekében az egy iparüzőre jutó lakosok száma helyett az egységnyi népességre jutó iparüzők számát kell figyelembe venni. Egy szakma elterjedtségét, vagyis egy térség bizonyos foglalkozás iránti igény szintjét tehát a településhálózaton belüli elterjedtségének és az egységnyi népességre (például 10 000 főre) jutó iparüzők számának szorzatával határozhatjuk meg.

Azt, hogy egy-egy térségben milyen az igény egy-egy foglalkozásra, az is mutatja, hogy milyen a segéd személyzet mértéke és aránya. A statisztikusok számára ez már régóta nyilvánvaló: „...ha valamely iparágban sok a segéd, az azt jelenti, hogy az az iparág a közelebbi múltban nagy vonzóerővel bír, ha pedig a tanonc sok, akkor feltehető, hogy az jelenleg örvendő jó hírnévnek és gyakorol az iparos pályaválasztó ifjúságra nagy vonzóerőt”.¹⁶ Ez a megállapítás azonban igazán akkor érvényes, ha nagyobb területekre: országrészekre vagy országokra vonatkozik. Kisebb egységek esetén, ahol egy szakma csak szórványosan fordul elő, könnyen torzításokhoz vezethet. Így például, ha egy megyében csupán egyetlen iparos egy segéddel és két tanonccal tevékenykedik, akkor nála ez a mutatószám máris 200 százalékos. A megyei szintre – amely egyébként igen alkalmas a regionális különbségek összehasonlítására – könnyen adaptálhatjuk az ismert mutatót. Ehhez a következő módon kell meghatározni egy adott mesterség iránti érdeklődés indexét: a tanoncok és a segédek hányadosát megszorozzuk a foglalkozásnak a megye településein való százalékos előfordulásával. Ez az index egyszerre jelzi a szóban forgó szakma térnyerésének (vagy -vesztésének) tendenciáját, valamint a hozzá kapcsolódó konkrét társadalmi igényt.

Ezzel a közvetett eljárással a társadalom olyan mentális képét kapjuk, s olyan összefüggések mutatkozhatnak meg, amelyeket más módszerrel eddig nem sikerült kimutatni. Önámítás azt várni, hogy minden feltárt jelenség okaira azonnal rátaláljunk. Ez már csak azért sem lehetséges, mivel nem áll rendelkezésre mindenütt kellő mélységű adat (például a települések szintjén a társadalom rétegződésére, vagy a migrációra vonatkozó információk stb.).

Ám a tudományt nemcsak a válaszok, hanem a problémafelvetések is előre viszik. Az új kérdések, s ezáltal a további (elsősorban mikro-) vizsgálatok ösztönzése fontos feladata az ez irányú munkáknak. Azt gondolom, e módszernek legalább olyan fontos eredményei lesznek a sajátos jelenségek egy része kapcsán feltett kérdések, mint más részük esetében a lehetséges okok magyarázatai. Meggyőződésem, hogy a társadalom igényvilágának feltérképezése jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy meghatározhatóvá váljanak a modernizáció rejtett struktúrái, feltáruljanak a kiváltó erők területi eltérései, s így pontosabban leírható legyen a hagyomány és a korszerűség dinamikája.

Elemzési lehetőségek: személy- és helynévkutatás, társadalomtörténet, család- és helytörténeti kutatások, a foglalkozások topográfiája

E hatalmas adatmennyiség kellő mélységű feldolgozása hosszú évekre szóló munkát nyújtana nemhogy egyetlen kutatónak, hanem több kutatócsoportnak is. Ráadásul az adatbázis több tudományág számára is értelmezési feladatot kínál. Éppen ezért eleve különösen fontosnak tartottam és tartom – és ez tökéletesen beleilleszkedik az OTKA alap kutatásokat támogató profiljába –, hogy a tágabb tudományos közösség mielőbb merithessen belőle. Így

¹⁶ *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új Folyam, Budapest, 1892. II. kötet, 118*. old.

már a feldolgozás folyamata közben kapcsolatot kerestem más tudományágak művelőivel. Mivel nyilvánvaló, hogy a címtár adatai nemcsak a történeti, hanem a nyelvészeti kutatások számára is sokrétűen hasznosíthatók, ezért 1998 őszén felvettem a kapcsolatot a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékével, tudomásom volt ugyanis az ott folyó nagy múltú névtani kutatásokról.

A személynevek vizsgálatakor a magyar nyelvtudományi szakirodalom egy-egy munkában eddig legfeljebb néhány ezer, igen ritkán néhány tízezer névadatot dolgozott fel. Nagyszámú névadat felhasználásával készült *Hajdú Mihály* még publikálatlan akadémiai doktori értekezése, amely az ún. középmagyar kor személynévrendszerét szisztematikusan, az egész nyelvterületre vonatkozóan dolgozta fel. Az ún. újmagyar korból azonban nemcsak hogy nem áll rendelkezésre ehhez hasonló átfogó névelemzés, de még a leg-részletesebb névtárak is csupán egy-egy kisebb-nagyobb nyelvterület személynévállományát teszik közzé. Éppen ezért a címtárnak az egész ország területéről összegyűjtött, mintegy félmillió névadatának elemzése igen nagy jelentőségű munka, akár korszakváltást is jelenthet e területen. A családnevek sokasága nemcsak a családtörténeti kutatásokat segíti (hiszen az elmúlt száz évben ennek különösen sok oka volt a korábban egy-egy helyhez kötődő famíliák szétszórásának), hanem a társadalomtörténeti kutatások számára tanulságokkal szolgálhat.¹⁷

Mivel a Jekelfalussy-féle címtár a törvényhatósági joggal felruházott városok esetében a különféle foglalkozást űzők nevei mellett feltünteti a pontos címet is, ez az érintett kettucatnyi város esetében a helytörténeti vizsgálódásokhoz felhasználható adatok mellett lehetővé teszi az egyes szakmák topográfiai vizsgálatát is. A helynévkutatás szempontjából pedig fontos korban ad átfogó képet e települések utcaneveiről. Ugyanis a XIX. század utolsó harmadában kezdik a hagyományos megjelöléseket (kurta utca, piac tér, alvég utca stb.) felváltani az eszmei tartalmú elnevezések, ahol rendszerint valamilyen jeles személyiség a névadó. Így tehát vizsgálhatóvá válik a hagyományos helynevek átalakulásának a folyamata. (Az is kiviláglik, hogy például miként változott, cserélődött az „utcanévvé vált személyek” állománya, vagyis kiderülhetnek kultusz- és ideológiai összefüggések.) Az utcanév-adatbázis kialakítása egyébként azért is fontos feladat, mert ez a helytörténetnek és a helynévkutatásnak kevésbé vizsgált, adatszegény területe.¹⁸

Nem véletlen, tehát, hogy a Jekelfalussy-féle címtár többszáz ezernyi adatának a felhasználási lehetőségét *dr. Hoffmann István* beépítette a magyar nyelvtudományi tanszék névtani PhD-alprogramjába, ami azért is könnyen ment, mert jól illeszkedett abba a szakmai koncepcióba, amelynek fontos eleme a Magyar Névérték folyamatos gyarapítása.¹⁹ Már kezdetben hosszabb távú tudományközi együttműködés körvonalai bonta

¹⁷ V.ö.: *Hoffmann István* (1996): Névtörténet – nyelvtörténet – társadalomtörténet. In: *V. Raisz Rózsa* (szerk.), *Anyanyelv és iskola az ezredfordulón. XII. Anyanyelv-oktatási napok*. Eger, Július 8-11. Budapest. 113–123. old. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai, 207. sz.) Különösen tanulságosnak ígérkezik a Címtárban fellelhető nagy számú zsidó iparos és kereskedő vállalkozó névanyaga, ugyanis ez még a nagyobb névmagyarosítási hullám előtti időből való.

¹⁸ Bővebben lásd *Hoffmann István* (1993): *Helynevek nyelvi elemzése*. Debrecen. (A Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai, 61.)

¹⁹ E koncepcióról lásd például: *Hoffmann István* (1997): Utak, lehetőségek a történeti helynévkutatásban. In: *B. Gergely Piroska – Hajdú Mihály* (szerk.), *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. (Miskolc, 1995. augusztus 28-30.) I. köt. Budapest–Miskolc. 227–236. old. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 209. sz.) A Magyar Névérték eddigi publikációi: *Hoffmann István – Rácz Anita – Tóth Valéria* (1997): *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 1. Abaúj – Csongrád vármegye*. Debrecen. 155 old. és 33 térképmelléklet; *Hoffmann István – Rácz Anita – Tóth Valéria* (1999): *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 2. Doboka – Győr vármegye*. Debrecen. 123 old. és 16 térképmelléklet; *Bényei Ágnes*

koztak ki. Ennek egyik elemeként közös projektet nyújtottunk be az Akadémiai Kutatási Pályázatra (AKP). A címtári adatok értékelése ugyanis további forrás, az 1892. évi Helységnevtár anyagának a feldolgozását is szükségessé tette (ez a kiadvány az 1890. évi népszámlálás alapján a települések lakóinak anyanyelvi és vallási megoszlási adatait is közölte). Mivel az adatbázis a történeti Magyarország mintegy 12 600 helységére vonatkozóan nyújt információkat, a tudományos kutatás megkövetelte egy térképező program kifejlesztését is. Az AKP kétéves támogatásával 1999-ben – számítógépes szakemberek bevonásával – ezek a munkálatok meg is indultak.

Elemzési eredmények: „Magyarország 1892-ben” kiadványsorozat

Mivel a Címtár – és a Helységnevtár – adatai több tudományágnak a történeti valóság több szempontú feltárására adnak lehetőséget, ezért a forráskiadás előkészítése során ezek eltérő igényeit is figyelembe kellett venni. A közreadandó anyag szerkesztési elveit Hoffmann Istvánnal közösen dolgoztuk ki.

A publikálandó adattárakat nagytájanként (Alföld, Dunántúl, Erdély, Felvidék) csoportosítjuk. Ezt ezen országrészek eltérő gazdaságföldrajzi adottságai is indokolják. Mivel a közigazgatási beosztás nem mindig igazodik a nagy tájegységek határaihoz, e nehézség feloldására a szakirodalomban több megoldási javaslat is van. A magunk részéről a *Csató Tamás* által kidolgozottat követjük.²⁰ Ez ugyan néhány ponton eltér a hagyományos történelmi hovatarozástól, ám meglehetősen jól tükrözi a tájföldrajzi sajátosságokat. Az ehhez való igazodást eredményeink összehasonlításának lehetősége és szükségessége is diktálja.

A megyék nagytáji beosztása:

Alföld: Arad, Bács-Bodrog, Békés, Bihar, Csanád, Csongrád, Hajdú, Jász-Nagykun-Szolnok, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Szabolcs, Szatmár, Temes, Torontál;

Dunántúl: Baranya, Esztergom, Fejér, Győr, Komárom, Moson, Somogy, Sopron, Tolna, Vas, Veszprém, Zala;

Erdély: Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód, Brassó, Csik, Fogaras, Háromszék, Hunyad, Kis-Küküllő, Kolozs, Krassó-Szörény, Maros-Torda, Nagy-Küküllő, Szeben, Szilágy, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos, Udvarhely;

Felvidék: Abaúj-Torna, Árva, Bars, Bereg, Borsod, Gömör-Kishont, Heves, Hont, Liptó, Máramaros, Nógrád, Nyitra, Pozsony, Sáros, Szepes, Trencsén, Turóc, Ugocsa, Ung, Zemplén, Zólyom.

Egy-egy nagytáj adattára két részből áll. Az első megyénkénti bontásban, a települések ábécé rendjében szöveges információkat közöl (Hely- és személynevtár). A második rész (Foglalkozásstatisztika, intézményhálózat és a települések hierarchiája), amely főleg táblákat tartalmaz, azonban nem mechanikus számszerűsítése az előzőnek. Az adatokat, bár szintén megyénként hozza, de ezen belül jársonként csoportosítja a települések anyagát, sőt annyiban többre is vállalkozik, hogy a foglalkozásstatisztikai és az intézményhálózati adatok közreadásán túl a települések egyfajta rangsorát, hierarchiáját is megadja. (Ennek az elemzési résznek egy elsősorban forráskötetben való közreadása a

– *Pethő Gergely* (1998): *Az Árpád-kori Győr vármegye településeinek nyelvi elemzése*. Debrecen. 128 old. és 6 térképmelléklet. Lásd még az interneten „<http://nevarchivum.klte.hu>”.

²⁰ *Csató Tamás*: *A belkereskedelem Magyarországon a 19–20. században*. Aula Kiadó, Budapest. é.n. 15. és 139–141. old. (ettől csupán azzal térünk el, hogy Budapestet Pest–Pilis–Solt–Kiskun megyéből kiemelten kezeljük).

helytörténeti kutatásokat kívánja segíteni, s lehetővé teszi, hogy elkerülhető legyen egy-egy kiválasztott településnek a térbeli kapcsolataitól elszigetelt vizsgálata.) Mindkét részt térképmelléletek teszik szemléletesebbé. Az adattárakat (amelyek kétnyelvű – magyar és német – segédlettel készülnek) CD egészíti ki.

A jövőben az interneten megnyitandó honlapon keresztül a széles tudományos közönség számára is elérhetővé szeretnénk tenni az adatbázist. A hozzáférésnek csupán az lesz a „feltétele”, hogy a felhasználással készített munkák adatait írják majd fel a honlap megfelelő rovatába. Így kívánjuk ugyanis létrehozni a „Magyarország 1892-ben” c. virtuális kiadványsorozatot.

A Címtár sajátos interdiszciplináris kutatásokra is módot ad: e virtuális sorozat lehetővé teszi – ami a tudomány egésze szempontjából különösen gyümölcsözőnek ígérkezik –, hogy majd egymásra vetíthetők legyenek az egyes tudományágak által az azonos forrásanyag alapján feltárt és térképre vitt jelenségek.

További tervek

A létrehozott adatbázist indokolt az 1890-es népszámlálás foglalkozásstatisztikai anyagával is bővíteni. Az anyag értelmezésének lehetőségeit ugyancsak kiteljesítené a vele egykorú országos virilisjegyzék feldolgozása.²¹ Jóllehet a Címtárral közreadott tájékoztató és reklámanyag egy sor cég profiljáról további információkat is közöl, érdemes volna azonban minél több vállalkozás termékeinek a pontos körét is tudni. Ehhez a kereskedelmi múzeum által kiadott kiviteli címtárak jó anyagot tudnak szolgáltatni.²²

A későbbi időmetszetekből elsősorban a bécsi sajtómágnás, *Rudolf Mosse* magyarországi cége által a két világháború között kiadott címtárakat érdemes feldolgozni.²³ Ezt nemcsak az adatok teljességére irányuló törekvés indokolja, hanem az is, hogy az Európa szinte valamennyi országában lévő leányvállalatai révén – amelyek az információs üzletág címtárkiadói munkájával úgyszintén foglalkoztak – nemzetközi összehasonlító anyaggal is rendelkezünk. Úgy vélem, a Jekelfalussy-féle címtár anyagának publikálása, illetve az ez alapján megvalósított tudományos elemzések közeljövőbeni megjelenése alapot teremt majd ahhoz is, hogy szorgalmazzuk a címtáriradalomnak, ennek az itthon és külföldön egyaránt hatalmas forráscsoportnak²⁴ a nemzetközi együttműködéssel történő kiaknázását, komparatív feldolgozását.

²¹ A Magyar Korona országában az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. II. rész. Foglalkozás-statisztika (1893). *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új folyam, II. köt. Budapest.; *Máté J. Lajos* (szerk.) (1892): *Magyar Almanach. A virilisták és Fiume vagyonos polgárságának cím és lakjegyzéke*. Budapest.

²² 1223 vállalkozást ismertet: *Kovács Gyula, Sasvári Ármin, Telkes Simon* (szerk.) (1894): *Les Fabricants-Exportateurs du Royaume de Hongrie. Publié, sur l'ordre de M. le Ministre royal hongrois du Commerce, par le Musée Commercial Hongrois*. Budapest. CXLIII, 160, CXXVIII. Az 1898. évi kiadás 2153, az 1905-ben megjelent ismertető 2935, míg az 1914-ben napvilágot látott negyedik kiviteli címtár már 4705 céget sorolt fel.

²³ *Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára*. (1924) Kiadja: Rudolf Mosse cég Magyarországi Képviselete Rt. 1. kiadás: Budapest. 1716 old. (Az adatgyűjtése lezárva: 1924. január 1.); 2. kiadás: Budapest. 1926. XXX, 1828 old. (Az adatgyűjtése lezárva: 1926. május 1.); 3. kiadás: Budapest. 1931. 944 old. (Adatgyűjtése lezárva: 1930. október 1.) Ahogy a Jekelfalussy-címtár, úgy természetesen ezek értelmezése is még további statisztikai adatok feldolgozást is igényli.

²⁴ A címtáriradalom kiterjedtségét jól szemlélteti, hogy a XIX. század második felében már a címtárak címtárai is a piacra kerültek. A lipcei Schulze & Co. kiadó és könyvesbolt által 1913-ban immár tizenhetedik ízben közreadott *Adreßbuch der Adreßbücher* – a több száz tételnyi városi és községi adattárakat nem számítva – több mint ezer címléírást tartalmazott. Lásd: *Adreßbuch der Adreßbücher der ganzen Welt. Verzeichnis einer Auswahl der in den letzten Jahren erschienenen Fach-, Handels-, Städte- und Länder-Adreßbücher der Welt*. 17. Jg. Leipzig, 1913. 100 old.

Jóllehet, az adatbázis-építés meglehetősen költségigényes feladat, azonban ahogy a címtárpélda is mutatja, akár egy sor tudományágat is merőben új ismeretekkel gyarapíthat. A tömeges információk számítógépes feldolgozása – természetesen a kutató semmivel sem pótolható kreativitásával együtt – olyan újabb lényeges összefüggéseket tárhat fel, amelyek az eddigi, nagyságrenddel kevesebb adat alapján nem voltak megoldhatók.

MELLÉKLET

I. AZ 1890. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS FOGLALKOZÁSSTATISZTIKAI BEOSZTÁSA

„A. Bányászat és kohászat”

- A-1 Tulajdonképpeni bányászat és kohászat
- A-2 Kőbányászat és kőfejtés
- A-3 Mészégetés
- A-4 Kavics-, homok- és agyagbányászat
- A-5 Ásványvízforrások

II. A JEKELFALUSSY-FÉLE CÍMTÁR BEOSZTÁSA (1892)

„Kohó- és bányaművek”

I. Bányák

A) Fém-, érc- és kőszénbányák

- 1 Álany- és kéklény (nikkel és kobalt)
- 2 Arany
- 3 Arany- és ezüst
- 4 Arany-, ezüst-, réz- és ólom
- 5 Aranymosó telepek
- 6 Aszfalt
- 7 Ásványfesték
- 8 Ásványolaj
- 9 Barnakő
- 10 Barna kőszén
- 11 Dárdanyfém- és dárdany-érc (Antimonfém és -érc)
- 12 Ezüst
- 13 Fekete kőszén
- 14 Hígany
- 15 Horgany
- 16 Kén- és kénkovand (kén és pirit)
- 17 Kőszéngyurma-gyártás (brikett)
- 18 Mangán
- 19 Opál
- 20 Réz
- 21 Rézkéneg
- 22 Rézkovand
- 23 Timsó
- 24 Timföld
- 25 Vas

- 26 Vasgálic
- 27 Vaskéneg
- 28 Vaskovand
- B) Kőbányák
 - 1 Épületkő- és kötőrőbányák
 - 2 Kovakőbányák
 - 3 Márványbányák
 - 4 Mészakőbányák
 - 5 Palakőbányák
- C) Agyag- és porcellánbányák
 - 1 Agyagbányák
 - 2 Porcellánföldbányák
- D) Homok- és kavicsbányák
 - 1 Homokbányák
 - 2 Kavicsbányák
- II. Kohók
 - 1 Álany- és kékleny (Nikkel- és kobalt)
 - 2 Arany, ezüst, réz és ólom
 - 3 Dárdany (antimon)
 - 4 Réz
 - 5 Vas
- III. Zuzdák és lugozóművek
 - 1 Zuzdák
 - 2 Lugozó művek

III. A CÍMTÁR ÉS A NÉPSZÁMLÁLÁS BEOSZTÁSAINAK ÖTVÖZETE

- A-1a Fém-, érc- és kőszénbányák
 - A-1a/01 Álany- és kékleny (nikkel és kobalt)
 - A-1a/02 Arany
 - A-1a/03 Arany- és ezüst
 - A-1a/04 Arany-, ezüst-, réz- és ólom
 - A-1a/05 Aranymosó telepek
 - A-1a/06 Aszfalt
 - A-1a/07 Ásványfesték
 - A-1a/08 Ásványolaj
 - A-1a/09 Barnakő
 - A-1a/10 Barna kőszén
 - A-1a/11 Dárdanyfém- és dárdany-érc (Antimonfém és -érc)
 - A-1a/12 Ezüst
 - A-1a/13 Fekete kőszén
 - A-1a/14 Hígany
 - A-1a/15 Horgany
 - A-1a/16 Kén- és kénkovand
 - A-1a/17 Kőszéngyurma-gyártás (brikett)
 - A-1a/18 Mangán
 - A-1a/19 Opál
 - A-1a/20 Réz
 - A-1a/21 Rézkéneg
 - A-1a/22 Rézkovand
 - A-1a/23 Timsó
 - A-1a/24 Timföld
 - A-1a/25 Vas

- A-1a/26 Vasgálic
- A-1a/27 Vaskéneg
- A-1a/28 Vaskovand
- A-1b Kohászat
 - A-1b/1 Álany- és kékleny (Nikkel- és kobalt)
 - A-1b/2 Arany, ezüst, réz és ólom
 - A-1b/3 Dárdany (antimon)
 - A-1b/4 Réz
 - A-1b/5 Vas
- A-1c Zuzdák és lugozóművek
 - A-1c/1 Zuzdák
 - A-1c/2 Lugozó művek
 - A-2/1 Épületkő- és kötöróbánya
 - A-2/2 Kovakőbánya
 - A-2/3 Márvány
 - A-2/4 Mészkö
 - A-2/5 Palakő
- A-3 Mészégetés
- A-4 Kavics-, homok- és agyagbányászat
 - A-4/1 Kavicsbánya
 - A-4/2 Homokbánya
 - A-4/3 Agyagbánya
 - A-4/4 Porcellánföldbánya
- A-5 Ásványvízforrások

SUMMARY

Economic registers in Hungary have been published since the last third of the nineteenth century. One of the first representative works was the "Registers of the craftsmen and tradesmen of Hungary" by József Jekelfalussy published in 1892, based on the data of the 1890 census. The different uses of this source provide several ways of research such as analysis of labour statistics and hierarchy of settlements, research of the so-called claims of society, research on the urban topography of occupations, study of the names of persons and settlement as well as family and local history studies. The rich source materials are planned to make accessible on Internet as well.